

KRITIKA

SZÁRNYAKAT ÁLMODVA
A Kondor Béla-kiállításról

„...végül is milyen lesz, milyen lesz
e nyitott szárnyú emelkedő zuhanás (...)?”
(Pilinszky János: *Egyenes labirintus*)

Amikor e sorokat írom, Kondor Béla gyűjteményes kiállítása a Várkert Bazár Testórpalotájában már véget ért. A születendőben lévő jelen szöveg így a reflexió számára nyithat teret, „egyenes labirintust”, amelyben bóklászva, tévelyegve, de lehetővé válhat a közelítés, még akkor is, ha a kezdőpontra állva a bejárandó út átláthatatlannak tűnik. Átláthatatlan, mivel maga az írás teremt meg önnön labirintusát, így a kritikáiró, vagy a reflektáló kénytelen beleugrani a semmibe, egy láthatatlan térbe, és engedni, hogy az magába fogadja. Hogy a szavak, amelyeket papírra vet, egy láthatatlan belső mozgásnak engedelmessé sájt térszerkezetüket hozzák létre, és ily módon feltárják azt a „labirintust”, amelybe a szöveg írója éppen most belép. Ez a kezdő lépés, amennyire bizonytalansággal terhes, úgy jellemzi egyfajta vágy és vonzás is, annak ígérete, hogy az út közelebb visz egy most még rejtőző középponthoz. Az útra való vállalkozást valójában ez a remény táplálja, valamint az a belső feszültség, amely nyugtalanságban tartja a lelket; tűz, amely elemésztja a meglévő kezeket.

De nemcsak az írás kezdetekor tapasztalható ez a bizonytalan térbe való ugrás és aláereszkedés; minden új kiállítás szemléletének feltétele a régi formák és ismert sémák elengedése, s ezen szabad elengedés eredményezheti egyedül a látás újjászületését, a hirtelen tapasztalható „vak-ság” után a rácsodálkozás élményét. Ez különösen igaz lehet a Kondor Béla alkotásaival való találkozásra, hiszen az alig másfél évtizedig alkotó művész termékenyen épített elődei munkásságára, újraértelmezve Albrecht Dürer, Hieronymus Bosch, Peter Brueghel, Leonardo da Vinci alkotásmódját. Képein a reneszánsz mesterek látásmódja ütközik sajátos formanyelvével. Kérdései talán ugyanazok, mint elődeié: a transzcendencia hol és milyen formában érhető tetten? Mit jelent az isteni jelenlét a világban? Mi a kísértés és ki az ember, aki csetlik-botlik, keresi a magasságot, de úton-útfélen elbukik? Van-e megváltás, van-e szabadulás ebből az állapotból? Van-e színről színre látás?

Kondor angyalábrázolásai különös erővel szembesítenek a fenti kérdésekkel: a képein

megjelenő szárnyas lények föld és ég határán egyensúlyoznak, két birodalom lakói, s ugyanannyira lehetnek mennyei közvetítők, mint amennyire a felemelkedésért küzdő, gyarló emberek. A Testórpalotában megrendezett kiállítás kurátorai talán nem véletlenül helyezték középpontba Kondor angyalait: az első emeleti kiállítótér a *Szárnyas farkas* című képpel fogadta a látogatót, majd a teremben *A forradalom angyala*, vagy az *Angyal kalitkával* című képek kerültek bemutatásra. Az angyal egyszerre hívóvívó Kondornál, valamilyen külső látásmód megtestesítője, amely mégis szervesen illeszkedik a képen ábrázolt világba; másfelől pedig maga is szenvedő, a repülésért küzdő alak. Az angyal-motívum kiemelése az életműből meghatározta tehát az egész kiállítást, hiszen az alsó teremben minduntalan visszaköszöttek a repüléssel kapcsolatos, valamint a szent és profán ellentétét bemutató alkotások.

A *Szentek, próféták* elnevezésű tematikus egység kiemelt alkotásaként szerepelt a *Bukás-Szent Antal megkísértése* című festmény, amely a terem központi falán kiállítva szervezőelvé tette a zuhanás és repülés ellentétét a kiállításon. E tematikus egységben olyan képeket lehetett megtekinteni, mint az 1969-ben festett *Próféta*, vagy az 1966-ra datált *Szent Antal megkísértése*, amely egyébként többször is felbukkant a tárlaton. A *Zuhanás* alcímet viselő hasonló tematikájú kép több szempontból is párbeszédbe lépett a központi falon elhelyezett alkotással. A kép középpontjában összekapaszkodó, ölelkező, szenvedő emberi alakok figyelhetők meg, akiket zuhanás közben ábrázolt a festő; a kép bal sarkában, alul, összegörnyedve pedig egy másik alak helyezkedik el, az előtte lévő kereszt felé fordulva, háttal a képet szemlélőnek. A kísértésnek és a zuhanásnak ez a társítása egyértelműen egyfajta belső történetre helyezi a hangsúlyt, összhangban a *Bukás* című festménnyel, amely Ikarosz történetét is evokálja. A zuhanásnak, és ily módon az alászállásnak a témája a kiállítás második részében, a második emelet utolsó termeiben is előkerült, ahol Kondor repüléssel kapcsolatos rajzait, festményeit állították ki, amelyek közül nem egy a háború tapasztalataira reflektált. Az *Ikarosz nyomában* című rész ismét felidézte az Ikarosz-történetet (*Ikarosz – Angyalok bukása*, 1966), valamint *A mennyország meghódítása* (1957) című képpel ismét a felfelé törekvés gesztusa jelent meg.

A kiállítás szépen reflektált az alászállás és felemelkedés toposzára, az örökös vívódásra és küzdelemre, amely az ember sajátja.

Ennek a küzdelemnek (anyaggal, formákkal) egyik szembetűnő megjelenítője Kondor sokszor kusza és nehezen kivehető ábrázolásmódja, amely rézkarcain, festményein, litográfiáin is megfigyelhető. Ugyanakkor ebben a küzdésben ott rejtőzhet a korábban említett magasság iránti vágy (Kondor zenei témájú képein, amelyek szintén külön egységet alkottak a kiállításon, nem egyszer volt felfedezhető, hogy a kiállított képek, ellentétben a hagyományos, perspektíva uralta ábrázolásmóddal, vertikális elrendeződést mutattak, így például a *Zene hajnaltájt*, vagy a *Műterem, díszletek* című rézkarcok a horizontális elrendezés helyett a vertikális irányt hangsúlyozták), amely sokszor elérhetetlen. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a kiállítással egy időben jelent meg Földényi F. László *A melankólia dicsérete* című kötete, amelynek elején ezt írja: „A melankólia mindenekelőtt nem bűbánat, rosszkedv, hanem belső erő, aminek birtokában az ember másra figyel, máshol fedezi fel azt, amit korábbi civilizációk »lényegnek« neveztek, s szakadatlanul rákérdez minden olyasmire, ami látszólag magától értetődő és evidens. A melankólia a metafizika iránti nyitottságot jelenti egy olyan világban, amely hadat üzent mindenfajta metafizikának, s amely ezt anakronisztikusnak látja (...). A melankólia (...) a »vertikális honvágy« (...)»¹ Földényi legújabb kötetében rámutat, hogy bár a vertikális dimenzió iránti honvágy jellemzi a melankolikust, mégis saját bezártságával szembesül, a teljesség elérhetetlenségének gyötrelme kíséri. E megállapítás talán Kondor Bélára is igaz. Alkotásain, azon túl, hogy azok Bosch és Dürer műveinek részletgazdagságát idézik, e részletekre való aprólékos figyelem által az emberi élet különböző minőségei jutnak kifejezésre. Különösen izgalmas pontja volt a kiállításnak *A klasszikus örökség* címet viselő tematikus egységen belül elhelyezett Dürer-sorozat, illetve a Blake-hez kapcsolódó rézkarc-sorozat, amelyek egy-egy darabja az elődök konkrét alkotásainak parafrázisaként értelmezhető. Kondor *Melankólia* című alkotása így Dürer híres metszetével állítható párhuzamba, amellyel kapcsolatban Földényi F. László idézett kötetében felhívja az olvasók figyelmét a kép szinte megfelfedhetetlen alakzatára, a polihedronra. A Dürerrel párbeszédbe lépő művek felsorolásakor éppen ezt a mértani alakzatot állítja vizsgálódá-

sának középpontjába, amely a Kondor Béla által készített képnek is központi eleme. A kép előterében a Dürer-metszet horizontján egyensúlyozó szikla helyezkedik el, uralva az egész képet, mintegy megakasztva a szemlélőt, és a képen megjelenő alak tekintetét. Kondornál a polihedron a kép alsó egyharmadában helyezkedik el, az enyészpont ezáltal megnyílik a szemlélők felé, mintha e súlyos alakzat „kifelé” dőlné a kép síkjából. Dürernél a polihedron éppen ezzel elmentésen, a metszet enyészpontja felé irányítja a kép nézőjének tekintetét, „befelé húzva őt”. Ugyanakkor mind a két alkotás sajátja e titokzatos mértani alakzatnak a megkerülhetetlensége, az az erő, amellyel önmaga felé vonzza a pillantást, elzárva a tekintet útját. Ebben a láthatatlan megtorpanásban válnak érthetővé Földényi szavai, aki egyszerre reflektál a melankóliában rejlő vágyódásra, és, Dantéval szólva, a „magasság reményének” hiábavalóságára. Kondor *Melankólia*-képén a korábbi alkotásokhoz hasonlóan a vertikális dimenzió válik hangsúlyossá, a polihedront közelről szemlélő alak „felfüggesztett” állapotán keresztül, ugyanakkor, és éppen a lefelé való pillantás által a korábbi festmények zuhanás-tapasztalata ismétlődik meg.

A kiállítást záró tematikus egységek között kaptak helyet Kondor önarcképei (*Válaki önarcképei*), amelyek más formában, mégis az eddig bemutatott határhelyzetet rögzítik. Ahogyan a kurátorok fogalmaznak a kiállításához írt kísérőszövegben, az arc föld és ég határán jelenik meg, az ember szellemi lenyomata. Kondor 1952-ben készült *Önarcképe* mintha a düreri polihedront idézné, a fény-árnyék játék által megjelenő töredezettségével így a kép mintha a melankólia önarcképévé válna.

Kondor Béla műveit szemlélve marad tehát a Pilinszky által megfogalmazott kérdés: „milyen lesz / e nyitott szárnyú emelkedő zuhanás, / visszahullás a fókusz lángoló / közös fészkebe?” S megtalálható-e egyáltalán az út e közös fészekhez? Kondor művei mintha erőteljesebben hangsúlyoznák a kitaszíttottság élményét, noha a vágy égő fájdalma minden képen nyomot hagy...

VÁRKONYI BORBÁLA

¹Földényi F. László: *A melankólia dicsérete*. Jelenkor, Budapest, 2017, 30.